

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

ПЕТРОВСЬКА Світлана Анатоліївна - кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ, Сумська філія, кафедра
соціально-економічних дисциплін

<https://orcid.org/0000-0002-1992-4161>

e-mail: sv_pet@ukr.net

ДЕМЕНТОВ Володимир Олександрович - кандидат наук з державного
управління, доцент Харківський національний університет внутрішніх справ,
Сумська філія, кафедра соціально-економічних дисциплін

<https://orcid.org/0000-0002-7740-4594>

e-mail: dementov_v@ukr.net

УДК 368:364

DOI 10.32782/NP.2023.2.30

Проаналізовано законодавство України в сфері соціального та пенсійного страхування. Виділено наукові концепції та погляди щодо тлумачення змісту пенсійного страхування. Побудовано авторське визначення пенсійного страхування України, а також розглянуто його структуру та принципи. Наголошено на недосконалості організаційно-правових аспектів останнього та виділено наукові позиції щодо вдосконалення пенсійної галузі. Виділено напрями розвитку організаційно-правових аспектів пенсійного страхування в Україні.

Ключові слова: пенсійне страхування, організація пенсійного страхування в Україні, пенсії, удосконалення пенсійного страхування.

Постановка проблеми

Пенсійне забезпечення є однією з найважливіших складових соціального захисту громадян, у зв'язку із чим гарантована та забезпечена державою. Водночас ефективна реалізація пенсійного забезпечення залежить від багатьох організаційно-правових аспектів роботи всіх його складових, однією з яких є пенсійне страхування. Останнє в сучасних умовах демократичних перетворень, активізації євроінтеграційних процесів та викликів воєнного стану потребує вдоско-

налення і переосмислення в напрямку сучасності.

Стан дослідження проблеми

Пенсійне страхування та пенсійне забезпечення у своїй сукупності формують базове для кожного громадянина та актуальне поле для наукових досліджень, у зв'язку із чим неодноразово ставали предметами наукових досліджень. Серед науковців, які приділяли увагу вивченню даних категорій можна відмітити В. С. Андрєєва, Н. Б. Болотіну, А. М. Колодія, І. Є. Криницького, М. П. Кучерявенка, Т. А. Латковську, Е. Г. Тучкова, І. М. Сироту, Г. О. Яковлева та інших. Проте, незважаючи на досить глибоку та широку опрацьованість різноманітних проблем, пов'язаних із пенсійним забезпеченням, в реаліях сьогодення постають новітні проблеми та виклики у сфері вдосконалення організаційно-правових аспектів пенсійного страхування.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є формування та виділення організаційно-правових аспектів удосконалення пенсійного страхування як складової соціального захисту населення. Належна та вичерпна реалізація даної мети передбачає

виконання таких поточних цілей: по-перше, визначити зміст та значення пенсійного страхування; по-друге, розглянути існуючі виклики та недоліки у сфері пенсійного страхування в Україні; по-третє, виділити організаційно-правові аспекти вдосконалення пенсійного страхування як складової соціального захисту населення.

Наукова новизна дослідження

Новизна даної статті полягає в тому, що це оригінальна робота, у якій крізь призму авторського погляду звертається увага на окремі аспекти організаційно-правового розвитку пенсійного страхування України як складової та невід'ємної частини соціального захисту з врахування сучасних викликів та євроінтеграційного розвитку України.

Виклад основного матеріалу

Варто відмітити, що в законодавчих положеннях на сьогоднішній день відсутнє уніфіковане визначення поняття «пенсійне страхування». Наприклад, Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 №16/98-ВР в статті 1 визначають, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [1].

Отже, відповідно до Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування пенсійне страхування – це різновид загальнообов'язкового соціального страхування. Натомість, у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 №1057-IV з цього приводу будь-які тлумачення не надаються. Натомість, Закон лише

визначає сутність та значення категорії «пенсія»: «Щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її особою з інвалідністю, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом» [2].

У контексті зазначених положень законодавства вважаємо доречним наголосити на тому, що наразі рівень пенсійного страхування в масштабах держави не дозволяє забезпечити гідного рівня життя, породжує проблему необхідності подальшої праці пенсіонерів, у тому числі та переважно в сфері тіньової економіки. У цьому ж контексті наголошуємо на доволі низькій увазі до даного питання з боку міжнародних партнерів. Багато в чому це пов'язано з зовсім іншими соціальними реаліями у західноєвропейських державах. На жаль, рівень наявних накопичень та пострадянського досвіду функціонування пенсійної системи ставить категорію пенсіонерів у надзвичайно вразливе становище, що тільки загострюється в умовах воєнного стану. Дана проблема потребує опрацювання на рівні комплексних державних програм, громадських ініціатив та соціальних проектів, покликаних актуалізувати проблему вразливого становища пенсіонерів.

Відсутня єдність щодо тлумачення пенсійного страхування і на науковому рівні. Так, наприклад, Т. В. Кравчук доводить, що «пенсійне страхування – це встановлена та гарантована державою система прав і обов'язків, яка передбачає надання соціальних послуг, пенсійного забезпечення застрахованим особам у старості, по інвалідності внаслідок обставин, непов'язаних із трудовою діяльністю, у разі втрати годувальника, основна частина яких в обов'язковому порядку підлягає державному пенсійному страхуванню, іншим надається право добровільної участі через регулярне сплачування, до настання ними визначеного законодавством пенсійного віку, страхових внесків, які не підлягають оподаткуванню і акумулюються Пенсійним та/або Накопичувальним фондами» [3, с. 9].

У ході осмислення сутності пенсійного забезпечення вважаємо доречним акцентувати увагу на наявних у даній сфері проблемах, які допомагають усвідомити стратегічний характер необхідності реформування пенсійної сфери України. Так, в умовах воєнного стану ще більше погіршилася і без того проблемна ситуація у демографічній сфері країни. Адже більшість українських біженців складали саме представники працездатного молодого населення, у тому числі діти як потенціал для покращення даної ситуації. Дана проблема породжує необхідність розгляду цих питань крізь призму національної безпеки держави та відповідних максимально оперативних рішень на рівні вітчизняного законодавства, адже мова іде про подальше існування держави як такої, базисом якої є демографічна складова.

Багато вчених підмінюють поняття, визначаючи пенсійне страхування як пенсійне забезпечення. Зокрема, подібне допускає Т. О. Дідковська, яка вказує: «Пенсійне забезпечення – це встановлений державою вид матеріального забезпечення громадян у вигляді пенсій та соціальних послуг який надається із настанням пенсійного віку досягненням трудового стажу або у зв'язку з втратою працездатності чи втратою годувальника за рахунок коштів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування та Державного бюджету» [4, с. 254-255].

Узагальнюючи вищенаведені точку зору вчених стосовно змісту та особливостей пенсійного страхування, можемо вказати, що найбільш логічно тлумачити дану категорію, відштовхуючись від її похідного характеру від загального явища соціального страхування, закріпленого на рівні законодавства. Таким чином, пенсійне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання особі щомісячних пенсійних виплат у випадках досягнення нею пенсійного віку або визнання її особою з інвалідністю.

Організаційна основа пенсійного страхування в Україні базується на трьох ключових рівнях відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 №1057-

IV. Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених законодавством. Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом. Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [3].

Незважаючи на досить точне формулювання законодавчих положень та структурованість пенсійного страхування в наукових колах наголошується на необхідності зміни організаційно-правових аспектів в цьому напрямку. Наприклад, В. І. Островецький, активно досліджуючи зарубіжний досвід організації та забезпечення роботи пенсійного страхування, відмітив, що «основними інструментами управління пенсійними системами у світовій практиці є: стримування індексацій пенсій; розширення або звуження диверсифікації пенсій; підвищення мінімального страхового стажу та пенсійного віку; зміни тарифів обов'язкових відрахувань; підвищення ефективності адміністрування на основі впровадження ІТ-технологій сучасних систем менеджменту» [5, с. 88].

І. Сидор та Т. Денисюк наголошують в наукових роботах про те, що «солідарна пенсійна система України, у межах якої здійснюються пільгові пенсійні виплати певним категоріям осіб, потребує перегляду

та реформування з позиції справедливості перерозподілу фінансових ресурсів. Ключовим завданням удосконалення пенсійного страхування, на їх погляд, є впровадження другого рівня пенсійної системи (накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування), здатної нівелювати прогалини використання лише солідарної системи» [6, с. 33].

На наше глибоке переконання, успішна розбудова системи пенсійного страхування як складової соціального захисту населення в Україні можлива за рахунок вирішення комплексу наступних завдань:

1) максимальне привернення уваги міжнародних партнерів до питань пенсійного страхування, сприяння з боку держави розгортанню комплексних міжнародних програм підтримки пенсіонерів;

2) боротьба з тіньовою економікою як середовищем формування тіньової зайнятості, у тому числі формування стійкого усвідомлення населенням необхідності офіційного працевлаштування як основної та привабливої гарантії пенсійного забезпечення у непрацездатному віці;

3) підвищення рівня довіри населення до органів державної влади як гарантії офіційного працевлаштування з метою подальшого одержання передбачених на рівні законодавства пенсійних виплат.

Висновки

Таким чином, на основі проведеного наукового дослідження можемо сформулювати наступні висновки з приводу необхідних до реалізації організаційно-правових аспектів удосконалення пенсійного страхування як складової соціального захисту населення.

1. На сучасному етапі розвитку України для ефективного та соціально-орієнтованого реформування пенсійного страхування необхідно є активізація вивчення та запровадження зарубіжного досвіду з даного питання. Наша держава є відносно молодю країною із пострадянськими моделями побудови більшості внутрішніх процесів забезпечення соціального життя. Відійти від них можливо лише за рахунок аналізу позитивного досвіду країн, де соціальне стра-

хування перебуває на більш високому рівні, та імплементації цього досвіду в межах національної правової системи.

2. Євроінтеграційна політика України вимагає перебудови правової системи за стандартами та взірцями Європейського Союзу. Через це законодавство в сфері пенсійного страхування та соціального захисту в цілому має бути переосмислено та приведено у відповідність до вимог законодавства ЄС.

3. Реформа законодавства України в сфері пенсійного страхування згідно із вимогами Європейського Союзу вимагає суцільної переробки підзаконних нормативно-правових положень. Цей момент є вкрай важливим, адже саме підзаконна юридична основа відповідає за реалізацію механізмів пенсійного забезпечення та доступ всіх осіб до інструментів соціального захисту.

Література

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: закон від 14.01.1998 №16/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 №1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.

3. Кравчук Т.В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2007. 212 с.

4. Дідковська Т.О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. *Форум права*. 2012. №1. С. 253-257.

5. Островецький В.І. Обґрунтування напрямів удосконалення організаційно-правових умов функціонування пенсійної системи України. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. №3(49). С. 83-89.

6. Сидор І., Денисюк Т. Державне пенсійне страхування в Україні: виклики сучасності та напрями реформування. *Світ фінансів*. 2022. №1 (70). С. 22-35.

АНОТАЦІЯ

На основі проведеного наукового дослідження сформульовано наступні висновки з приводу необхідних до реалізації організаційно-правових аспектів удосконалення пенсійного страхування як складової соціального захисту населення: 1) необхідною на сучасному етапі розвитку України для ефективного та соціально-орієнтованого реформування пенсійного страхування є активізація вивчення та запровадження зарубіжного досвіду з даного питання; 2) євроінтеграційна політика України вимагає перебудову правової системи за стандартами та взірцями Європейського Союзу, через це законодавство в сфері пенсійного страхування та соціального захисту в цілому має бути переосмислено та приведено у відповідність до вимог законодавства ЄС; 3) реформування законодавства України в сфері

пенсійного страхування згідно із вимогами Європейського Союзу передбачає повну переробку підзаконних нормативно-правових положень, так як саме підзаконна юридична основа відповідає за реалізацію механізмів пенсійного забезпечення та доступ всіх осіб до інструментів соціального захисту.

Запропоновано визначення пенсійного страхування на підставі вивчення законодавчих та доктринальних положень, згідно із якими – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання особі щомісячних пенсійних виплат у випадках досягнення нею пенсійного віку або визнання її особою з інвалідністю.

Ключові слова: пенсійне страхування, організація пенсійного страхування в Україні, пенсії, удосконалення пенсійного страхування.